

YASHIL

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№11

Google Scholar

OPEN ACCESS

ULRICHSWEB[®]
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

OpenAIRE

ROAD

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

Academic
Resource
Index
ResearchBib

ISSN
INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

CYBERLENINKA

BASE

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Crossref

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2025

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

*Elektron nashr. 502 sahifa.
2025-yil, noyabr*

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoirazimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukhonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja'sur Artiqboy o'g'li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldasheva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldasheva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi
336/3-sonli qarori bilan
ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

YASHIL TRANSPORT SIYOSATINING BARQAROR RIVOJLANISH VA TARMOQLARARO INTEGRATSIYADAGI O'RNI	21
Rahmonov Rasul Ne'matovich	
BANK AKTIVLARI VA PASSIVLARINI BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH	34
Safarov Sanjar Ravshan o'g'li	
O'ZBEKISTONNING INVESTITSION JOZIBADORLIGINI OSHIRISH STRATEGIYALARI	38
Madraximova Irodaxon Sherzodbek qizi	
HUDUDIIY XIZMAT KO'RSATISH KORXONALARIDA MENEJMENT SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING RAQAMLI TRANSFORMATSIYA MODELII	43
Maxmudova Nozimaxon Baxriddinxonovna	
DAVLATNING BUDJET SIYOSATINI TAKOMILLASHTIRISHNING DOLZARB MASALALARI	50
A.A. Ismailov	
DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIGINING MEXANIZMINI SAMARALI TASHKILLASHTIRISHDA MOLIVAVIY MANBALARNI SHAKLLANTIRISHNI YO'NALISHLARI	56
Mansurov Mansur Alisherovich	
ANTIKRIZISLI BOSHQARUV TIZIMLARIDA RANGLI SIGNAL MEXANIZMLARINING FUNKSIYALARI	61
Aliqulov Aziz Haydarjonovich	
XODIMLARNI MOTIVATSIYALASHNING XALQARO MODELLARINI O'ZBEKISTON KORXONALARIDA QO'LLASH IMKONIYATLARI	66
Yormamatov Qodirjon Juraqulovich	
RAQAMLI IQTISODIYOT OMILLARI VA ULARNING QISHLOQ XO'JALIGI KORXONALARINING SAMARADORLIGIGA TA'SIRI	71
Yaxshiyev Shahzod Sherari o'g'li	
OLIY TA'LIM MUASSASALARI VA MEHNAT BOZORI INTEGRATSIYASI BO'YICHA XORIY TAJRIBALARI	78
Haqqulov Fazliddin Faxriddinovich	
YASHIL IQTISODIYOTGA O'TISHDA RIVOJLANGAN VA RIVOJLANAYOTGAN DAVLATLAR TAJRIBASI	84
Aripov Abdulaziz Sakijonovich	
YASHIL ENERGETIKA RIVOJLANISHINING IQTISODIY SAMARADORLIGINI EKONOMETRIK BAHOLASH	89
Bobokulova Muhabbat Muhammadiyeva	
ELEKTRON TO'LOVLAR VA POS TIZIMLARI — KICHIK BIZNESDA SAMARASI VA XAVFLARI	93
To'liqinov Dilshodxo'ja Olim o'g'li	
MINTAQADA RAQAMLI IQTISODIYOTNI BARQAROR RIVOJLANTIRISHNING ISTIQBOLLI YO'NALISHLARI	98
Yusubov In'omjon Ikram o'g'li	
SOLIQ SIYOSATINI RAQAMLI BOSHQARISH ORQALI BUDJET DAROMADLARINI BARQARORLASHTIRISH STRATEGIYASI	103
Xodjimatov Xamidullo Mamirjonovich	
OZIQ-OVQAT TOVARLARI B2B BOZORINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY MARKETING STRATEGIYALARIDAN FOYDALANISH	108
Hayitboyeva Ullijon Bobonazar qizi	
FARMASEVTIKA SANOATIDA INVESTITSION FAOLIYAT SAMARADORLIGINI BAHOLASH	113
Yaqubov Timurbek G'anibekovich	
SHAXSNI OVOZI ASOSIDA IDENTIFIKATSIYALASH VA AUTENTIFIKATSIYALASH ALGORITMLARI	123
Ozoda Sabirova Shermamaxamatovna	

YASHIL IQTISODIYOT — BARQAROR RIVOJLANISH GENERATORI	129
Berdibekova Dilfuza Xoldorbekovna	
CHET EL MEHMONXONA TARMOQLARINING BRENDING STRATEGIYALARINI O'RGANISH	133
Ergashev Oybek Mamarasul o'g'li	
MILLIY IQTISODIYOTDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK SOHASINING MOLIVAVIY SAMARADORLIGINI BAHOLASHNING USLUBIY JIHLATLARINI TAKOMILLASHTIRISH	144
Arzikulov Otabek Ali o'g'li	
TRANSPORT TIZIMI SOHASI KORXONALARININING INNOVATSION SALOHIVATINI BAHOLASH YO'NALISHLARI	152
Ismailov Akmal Maxsudovich, Abilqosimova Shaxlo Sodiql qizi	
MEHMONXONALAR SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA XODIMLARINING O'RNI VA AHAMIVATI	158
Abduxamidov Sarvar Adxamovich, Normurodov Tal'at Normurod o'g'li	
KORXONALARDA HR TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI	163
Aminova Shaxnoza Aziz qizi	
JAHON IQTISODIYOTIDA OZIQL-OVQAT XAFSIZLIK RO'LI	168
Abdusamatov Barkamol Rustamjon o'g'li	
ТУРИСТИЧЕСКИЕ РЕСУРСЫ КАРАКАЛПАКСТАНА И СУЩЕСТВУЮЩАЯ ИНФРАСТРУКТУРА	174
Хошимова Камилла Навфал кизи	
DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIK MEXANIZMLARI: REKREATIONS TURIZM SOHASIDA QO'LLASH TAJRIBASI VA ISTIQBOLLARI	184
Najmitdinov G'ayratbek Sharifovich	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA VIRTUAL TA'LIM PLATFORMALARI: TEXNIK VA PEDAGOGIK TALABLAR, TIZIMLI TAHLIL VA IQTISODIY JIHLATLAR	189
Turayeva Adiba Ikramovna	
ICHKI AUDIT TIZIMI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI	193
Nuridinova Barchinoy Xusniddin qizi	
MINTAQA IQTISODIYOTIDA SUV RESURLARIDAN FOYDALANISHNING IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI	199
Xaitbaev Jasurbek Otaxanovich	
MINTAQANING EKSPORT SALOHIVATINI OSHIRISHNING TASHKILIY-IQTISODIY MEXANIZMI	204
Raimboyeva Mashhura Davronbek qizi	
SURXONDARYO VILOYATIDA RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA XODIMLARNI BOSHQARISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH	210
Jobborov Anvar Egamberdiyevich	
ISLOMIY MOLIVALASHTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA SUN'IY INTELEKTNING DOLZARBLIGI	217
Nazarov Nodirjon Namoz o'g'li	
JISMONIY SHAXSLARNING MOL-MULKINI SOLIQLA TORTISH MASALALARI	222
Mamadjanov Shuxrat Jalolidinovich	
ENTREPRENEURSHIP AND BUSINESS MANAGEMENT IN UZBEKISTAN	225
Abdukhalkova Komila Abdukhalkovna	
BANKLARDA BARQARORLIKNI TA'MINLASH UCHUN RAQAMLI YECHIMLARNI TAKOMILLASHTIRISH	229
Saydamatova Muxlisabonu Rasuljon qizi	
PAXTA-TO'QIMACHILIK SANOATINI MODERNIZATSIYA QILISH YO'NALISHLARI: TAHLIL VA TAKLIFLAR	233
Abdullayev Hamidulla Abdug'ani o'g'li	
WAYS TO IMPROVE THE EFFICIENCY OF STATE FINANCIAL REGULATION MECHANISMS IN ENSURING THE CAPITALIZATION OF INSURANCE ORGANIZATIONS	238
Abdullaev Erkinjon Azamovich	
YASHIL IQTISODIYOTNI SHAKLLANTIRISHDA YASHIL MOLIVALASHTIRISHNING NAZARIY JIHLATLARI	245
Xalikov S. X.	

QISHLOQ XO'JALIGI MAHSULOTLARI BOZORIDA KORXONALAR RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISHDA MARKETING STRATEGIYALARIDAN FOYDALANISH	245
Xudayberganov Jasur Baxodirovich	
WAYS TO IMPROVE THE EFFICIENCY OF STATE FINANCIAL REGULATION MECHANISMS IN ENSURING THE CAPITALIZATION OF INSURANCE ORGANIZATIONS	251
Abdullaev Erkinjon Azamovich	
NATIJAVIYLIKKA YO'NALTIRILGAN BYUDJETLASHTIRISH JARAYONINING NAZARIY-USLUBIY ASOSLARI VA UNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.....	257
Allakuliyev Akmal Baltayevich	
SURXONDARYO VILOYATIDA RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA XODIMLARNI BOSHQARISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH	261
Jobborov Anvar Egamberdiyevich	
TO'QIMACHILIK KORXONALARIDA BOSHQARUV TIZIMINI RESURSLARNI OPTIMALLASHTIRISH ORQALI TAKOMILLASHTIRISH.....	268
Avulchayeva Feruza Jurakuziyevna	
BANKLARDA BARQARORLIKNI TA'MINLASH UCHUN RAQAMLI YECHIMLARNI TAKOMILLASHTIRISH.....	272
Saydamatova Muxlisabonu Rasuljon qizi	
ZAMONAVIY ISH JOYLARINI SHAKLLANTIRISHDA AYOLLARNING ROLI	276
Tulyaganova Aziza	
ISLOMIY MOLIYALASHTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA SUN'IY INTELLEKTNING DOLZARBLIGI.....	281
Nazarov Nodirjon Namoz o'g'li	
TURIZM MARKETINGINING NAZARIY ASOSLARI, ZAMONAVIY YO'NALISHLARI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI.....	286
Xamidov Otabek Bakidjanovich	
KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK SOHASINING IQTISODIY KO'RSATKICHLAR TIZIMINI STATISTIK BAHOLASHNING USLUBIY JIHATLARI	290
Arzikulov Otabek Ali o'g'li	
ЭКОЛОГАМ ПОЧЕТ И УВАЖЕНИЕ	298
Максудова Шахиста	
DEBITOR VA KREDITOR QARZDORLIKNING MOHIYATI VA ULARNING O'ZGARISH TENDENTSIYALARI	304
Jo'raev Farruxbek Muxiddin o'g'li	
O'ZBEKISTONDA ISLOMIY MOLIYALASHTIRISH XIZMATLARI BOZORINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI.....	307
Inomjonov Islomjon Iloxomjon o'g'li	
ENTREPRENEURSHIP AND BUSINESS MANAGEMENT IN UZBEKISTAN	311
Abdukhalkova Komila Abdukhalkovna	
МОБИЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ ИНЖЕНЕРОВ.....	315
Хурамова Фарангиз Учкун кизи	
ЦИФРОВИЗАЦИЯ НАЛОГОВ И АКЦИЗНАЯ РЕФОРМА УЗБЕКИСТАНА В ВТО	319
Дамир Рустамович Абдулов	
BANK TIZIMIDAGI ISLOHOTLAR SHAROITIDA LIKVIDLILIK RISKINI BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI.....	324
Alimov Baxtiyor Murodovich	
BANK AUDITINING NAZARIY-USLUBIY ASOSLARI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI	335
Narziyev Xayotjon Azamatovich	
O'ZBEKISTON SUG'URTA SOHASIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH MASALALARI.....	343
Abdimuminova Saodat Taxirjonovna	
TO'QIMACHILIK SANOAT MAXSULOTLARI EKSPORT FAOLIYATI TAHLILI VA BRENDDA LIDERLIK TUSHINCHALARI	352
Abdulazizova Xushnoza Nayabovna	

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНО-ПРАВОВЫЕ МОДЕЛИ УПРАВЛЕНИЯ ОТХОДАМИ НА ОСНОВЕ ОПЫТА РАЗВИТЫХ СТРАН И ВОЗМОЖНОСТИ ИХ АДАПТАЦИИ В УСЛОВИЯХ УЗБЕКИСТАНА.....	357
Д. Мейлиева	
O'ZBEKISTON AUDITORLIK TIZIMIDA KASBDOSHLAR TOMONIDAN BAHOLASH (PEER REVIEW) TIZIMINI JORIY ETISH ISTIQBOLLARI	361
Parpiyev Jaxongir Ilhomjonovich	
ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И БОЛЬШИЕ ДАННЫЕ (BIG DATA) В УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЯХ.....	366
Шарипов Бахтиёр Михлибаевич	
O'ZBEKISTONDA SUVGA BO'LGAN TALABNI VAQTLI QATORLAR ORQALI TAHLIL QILISH	375
Sarvar Mamasoliyev	
BOSHQARUV VA NAZORAT MAQSADLARIDA XARAJATLAR HISOBINI TASHKIL ETISH	383
Isomuxamedov Akbarjon Boxodir o'g'li	
MINTAQALAR BARQAROR RIVOJLANISHINI TA'MINLASHNING ASOSIY YO'NALISHLARI.....	389
Salomat NOROVA	
O'ZBEKISTON TURIZM BREND BOZORINING HOZIRGI HOLATI VA TENDENSIYALARI.....	394
Zufarov Akmal Gulamiddinovich	
INNOVATSION IQTISODIYOTDA QAYTA TIKLANUVCHI ENERGIYA MANBALARI SAMARADORLIGINI OSHIRISH METODOLOGIYASI.....	404
Qodirov Baxodirjon Tursunovich	
O'ZBEKISTON SOLIQ TIZIMINI MODERNIZATSIYA QILISHDA YAGONA INTERAKTIV DAVLAT XIZMATLARI PORTALINING O'RNI VA AHAMIYATI	408
Dehqonov G'ayratjon Raximovich	
OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA INNOVATSION HAMDA TIJORATLASHTIRISH MASALALARI	414
Inoyatov Mardonbek Mo'min o'g'li	
OLIY IQTISODIY TA'LIM ORQALI EKO-INNOVATSIYALAR VA "YASHIL" INVESTITSIYALARNI RAG'BATLANTIRISH MEKANIZMLARI: SIYOSIY VA INSTITUTSIONAL DOIRALAR	418
Xasanova Zarina Maxamadaliyeva	
XODIMLAR MALAKASINI OSHIRISH — ZAMON TALABI.....	427
Narzullaev Oybek Narzullaevich	
BUXGALTERIYA HISOBINI YURITISHDA JURNAL-ORDER SHAKLINING AHAMIYATI.....	433
Axmedjanov Abdufato	
KENDALL VA SPEARMAN TARTIBIY KORRELYATSIYA KOEFFITSIYENTLARI ASOSIDA YASHIL IQTISODIYOT INDIKATORLARINING STATISTIK O'ZARO TA'SIRINI MODELLASHTIRISH	437
Muradov Rustamjon Sobitxonovich	
ИНТЕНСИВНЫЕ И ЭКСТЕНСИВНЫЕ ОГРАНИЧЕНИЯ В РЕГУЛИРОВАНИИ СПРОСА.....	442
Аминджанова Румейса Батыровна, Камилова Наргиза Абдукахоровна	
ИНКЛЮЗИВНЫЙ ПОДХОД В ТУРИЗМЕ: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ И УЗБЕКСКАЯ ПРАКТИКА	445
Азимова Шахло Таировна	
AKSIYADORLIK JAMIYATLARIDA MOLIVAVIY HISOBOTNING XAQARO STANDARTLARIGA O'TISHNING HOLATI VA TAHLILI	450
Bayjanov Sarsengaliy Xalmuratovich	
UZUM EKSPORT QILUVCHI KOMPANIYALARDA YASHIL O'TISH JARAYONINI QO'LLAB-QUVVATLASH UCHUN EKO-MARKETING VA AYLANMA IQTISODIYOT TAMOIYILLARINI INTEGRATSIYALASH.....	454
Usmonova Diyora Mahmud qizi	
UMUMTA'LIM MAKTEBLARIDA XARAJATLAR SMETASI VA SHTATLAR JADVALINING TAHLILI: OPTIMALLASHTIRISH VA SAMARADORLIKNING YANGICHA USULLARI (NAMANGAN VILOYATI MISOLIDA)	461
Umarov Avzaljon Yodgorali o'g'li	
INVESTITSIYALARNING KIRIB KELISHIGA TO'SQINLIK QILUVCHI MUAMMOLARNI BARTARAF ETISH YO'LLARI.....	467
Alimova Dilafro'z Tohir qizi	

FARMATSEVTIKA KORXONALARIDA MOLIYAVIY HISOBOT SHAKLLARINI TAKOMILLASHTIRISH VA INVESTORLAR UCHUN AXBOROT OCHIQLIGINI TA'MINLASH	470
Turdikulova Gulshad Nurmamatovna	
ISHLAB CHIQARISH KORXONALARIDA MOLIYAVIY HISOBOTLARNING SHAFFOFLIGINI OSHIRISHDA MOLIYAVIY HISOBOTNING XALQARO STANDARTLARINING AHAMIYATI.....	477
Uztemirov Alisher Aktam o'g'li	
INNOVATSION IQTISODIYOT SHAROITIDA SANOAT TARMOQLARI RAQOBATBARDOSHLIGINI TA'MINLASHGA YO'NALTIRILGAN BANDLIK TUZILMASINI OPTIMALLASHTIRISH	482
Tursunov Bekmuxammad Omonovich	
XORIJ TAJRIBALARIDA SOLIQ BAZASINI ANIQLASH TARTIBI METODOLOGIYASINING MAVJUD METODLARI VA ULARNING XUSUSIYATLARI.....	489
Xalikchayeva Sadokat Ilxomjonovna	
IQTISODIY XAVFSIZLIKNING KONSEPTUAL ASOSLARI VA UNING MAMLAKAT IQTISODIYOTIDAGI O'RNI.....	496
Ramatillaev M.R.	

IQTISODIY XAVFSIZLIKNING KONSEPTUAL ASOSLARI VA UNING MAMLAKAT IQTISODIYOTIDAGI O'RNI

Ramatillaev M.R.

Tehnologiyalar, menejment va kommunikatsiyalar instituti katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada iqtisodiy xavfsizlik tushunchasining mazmunini, uning asosiy tarkibiy qismlarini va davlat iqtisodiyotidagi o'rni tahlil qilinadi. Tadqiqotda ilmiy manbalar va amaliy siyosat hujjatlari tahlil qilinib, iqtisodiy xavfsizlikni baholash uchun qulay ko'rsatkichlar majmuasi taklif etiladi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy xavfsizlik makroiqtisodiy barqarorlik, energiya va oziq-ovqat ta'minoti, ta'minot zanjirlari uzluksizligi, texnologik mustaqillik va ijtimoiy farovonlik bilan chambarchas bog'liq. Muallif iqtisodiy xavfsizlikning iqtisodiy o'sish, bandlik, fiskal barqarorlik va tashqi muvozanatga ta'sir kanallarini ko'rib chiqadi. Xulosa qismida ko'rsatkichlarni muntazam kuzatish va siyosat qarorlarini dalillarga tayangan holda muvofiqlashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: iqtisodiy xavfsizlik; milliy xavfsizlik; makroiqtisodiy barqarorlik; energiya xavfsizligi; oziq-ovqat xavfsizligi; ta'minot zanjirlari; texnologik mustaqillik; xufyona iqtisodiyot.

Abstract. This article analyzes the meaning of the concept of economic security, its main components, and its role in a country's economy. The study reviews academic sources and practical policy documents and proposes an easy-to-apply set of indicators for assessing economic security. The results show that economic security is closely linked to macroeconomic stability, the provision of energy and food, the continuity of supply chains, technological independence, and social well-being. The author examines the transmission channels through which economic security affects economic growth, employment, fiscal sustainability, and external balance. The conclusion provides practical recommendations for regularly monitoring indicators and aligning policy decisions with evidence.

Key words: economic security; national security; macroeconomic stability; energy security; food security; supply chains; technological independence; shadow economy.

Аннотация. В данной статье анализируются содержание понятия экономической безопасности, его основные составляющие и роль в экономике государства. В исследовании рассматриваются научные источники и практические программно-политические документы; предлагается удобный для применения набор показателей для оценки экономической безопасности. Результаты показывают, что экономическая безопасность тесно связана с макроэкономической стабильностью, обеспечением энергоресурсами и продовольствием, непрерывностью цепочек поставок, технологической независимостью и социальным благополучием. Автор рассматривает каналы воздействия экономической безопасности на экономический рост, занятость, фискальную устойчивость и внешнее равновесие. В заключении приводятся практические рекомендации по регулярному мониторингу показателей и согласованию политических решений на основе доказательств.

Ключевые слова: экономическая безопасность; национальная безопасность; макроэкономическая стабильность; энергетическая безопасность; продовольственная безопасность; цепочки поставок; технологическая независимость; теневая экономика.

KIRISH

Bugungi dunyoda iqtisodiyot faqat raqamlar va ko'rsatkichlardan iborat emas. U odamlarning kundalik hayoti, bozordagi narxlar, ish o'rinlari, energiya va oziq-ovqat ta'minoti, hamda kelajak rejalari bilan chambarchas bog'liq. Shu bois "iqtisodiy xavfsizlik" tushunchasi tobora ko'proq e'tibor qozonmoqda. Iqtisodiy xavfsizlik - bu mamlakatning barqaror rivojlanishi, ichki va tashqi silkinishlarga bardosh berishi, aholining farovon hayotini saqlab qolish va yaxshilash qobiliyatidir.

So'nggi yillarda pandemiya, geosiyosiy keskinliklar va ta'minot zanjirlaridagi uzilishlar ko'p mamlakatlarga bir haqiqatni eslatdi: iqtisodiyot barqaror bo'lishi uchun nafaqat o'sish, balki himoya mexanizmlari ham zarur. Energiya narxining tebranishi, don yetkazib berishdagi uzilish, texnologiyalarga bog'liqlik yoki axborot

tizimlaridagi uzilishlar qisqa fursatda katta ta'sir ko'rsatishi mumkin. Iqtisodiy xavfsizlik ana shunday xatarlarni oldindan ko'rish, ularni boshqarish va oqibatlarini yumshatishga xizmat qiladi. Mavzuning dolzarbligi shundaki, iqtisodiy xavfsizlik milliy xavfsizlikning ajralmas qismi sifatida nafaqat makroiqtisodiy ko'rsatkichlarda, balki oddiy fuqarolarning turmushida ham o'z ifodasini topadi. Narxlar barqarorligi, ishonchli energiya va oziq-ovqat ta'minoti, ish o'rinlari, tadbirkorlik uchun qulay muhit - bularning har biri iqtisodiy xavfsizlik bilan bevosita bog'liq.

Ushbu maqolaning maqsadi iqtisodiy xavfsizlikning konseptual asoslarini sodda va tushunarli tarzda bayon qilish, uni baholashga yordam beruvchi ko'rsatkichlar majmuasini taklif etish hamda iqtisodiy xavfsizlikning mamlakat iqtisodiyotidagi o'rnini izchil tushuntirishdir. Maqola davomida biz iqtisodiy xavfsizlikni tushuntiruvchi asosiy g'oyalarni jamlaymiz, amaliy misollar orqali uning ahamiyatini yoritamiz va siyosat darajasida qo'llash mumkin bo'lgan yo'nalishlarni ko'rsatamiz. Tadqiqot quyidagi savollarga javob izlaydi: iqtisodiy xavfsizlik nima va u qanday tarkibiy qismlardan iborat? Uni qanday ko'rsatkichlar bilan kuzatish mumkin? Iqtisodiy xavfsizlik iqtisodiy o'sish, bandlik, davlat moliyasi va tashqi muvozanatga qaysi yo'llar bilan ta'sir ko'rsatadi?

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda avvalo tizimli adabiyot sharhi o'tkazildi: 2010–2025 yillarda o'zbek, rus va ingliz tillarida chop etilgan maqolalar, darsliklar va siyosat hujjatlari tanlab olindi. Manbalarni tanlashda mavzuga moslik, ilmiy nufuz, yangiligi va amaliy qo'llanish mezonlari qo'llandi. Olingan materiallar mazmuniy tahlil qilinib, undagi asosiy g'oyalar “tahdidlar - zaifliklar - bardoshlilik - siyosat chorasi” zanjiri bo'yicha guruhlandi. Shundan kelib chiqib iqtisodiy xavfsizlikni tushuntiruvchi umumiy tushunchalar va yondashuvlar solishtirildi hamda ularning kuchli va cheklangan imkoniyatlari o'rganildi.

Keyingi bosqichda iqtisodiy xavfsizlikni baholash uchun amaliy ko'rsatkichlar majmuasi tuzildi. Ko'rsatkichlar to'rtta qatlamga ajratildi: makrobarqarorlik, ta'minot va tarmoq xavfsizligi, texnologik va raqamli xavfsizlik, ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlik. Har bir guruhga kiruvchi ko'rsatkichlar mazmuni va ularni talqin qilish tartibi aniqlandi. Ma'lumotlar manbai sifatida statistika, Markaziy bank va tegishli vazirliklar ochiq ma'lumotlari, shuningdek, xalqaro tashkilotlar bazalari ishlatildi. Natijalar taqqoslash va mantiqiy umumlashtirish usullari yordamida sharhlab, siyosat darajasida qo'llash mumkin bo'lgan yo'nalishlar ajratib ko'rsatildi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Xavfsizlik nazariyasidagi klassik ishlar iqtisodiy xavfsizlikni kengroq xavfsizlik paradigmasi ichida talqin qiladi. Barry Buzan xavfsizlikni siyosiy, iqtisodiy, harbiy, ijtimoiy va ekologik o'lchovlar kesishmasida ko'rib, “tahdiddan erkinlik” hamda zaifliklarga javob berish mexanizmlariga urg'u beradi [1]. David A. Baldwin esa “xavfsizlik nimaga nisbatan va kim uchun?” kabi savollarni markazga qo'yib, tushunchani normativ baholardan ajratib, operatsion darajada aniqlashtirish zarurligini ko'rsatadi [2]. BMT Taraqqiyot dasturining inson xavfsizligi konsepsiyasi esa iqtisodiy xavfsizlikni farovonlik, resurslarga kirish va ijtimoiy himoya bilan chambarchas bog'laydi [3]. Zamonaviy amaliy adabiyotlar iqtisodiy xavfsizlikni “bardoshlilik” va “ta'minot zanjirlari barqarorligi” orqali operatsionlashtiradi. OECD materiallari ochiq va raqobatbardosh bozorlar, diversifikatsiya, risklarni boshqarish hamda “tez moslashish–tiklanish” siklini institutsionallashtirishni asosiy yo'nalish sifatida ko'rsatadi [4]. Ta'minot zanjirlari bo'yicha so'nggi tahlillar haddan tashqari reshoring o'sish va samaradorlikka salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligini, shu bois oqilona geografik diversifikatsiya afzal ekanini ta'kidlaydi [5]. Model hisob-kitoblar ham agressiv reshoring global savdo va YAIMda yo'qotishlar xavfini oshirishini ko'rsatadi [6]. Resurslar va energetika o'lchovida IEA iqtisodiy xavfsizlikning tayanch sharti sifatida energiya tizimining ishonchiligi, arzonligi va barqarorligini belgilaydi; mandat neft xavfsizligidan gaz, elektr va toza energiya ta'minot zanjirlarigacha kengaygan [7]. Milliy darajada iqtisodiy xavfsizlik strategik hujjatlar bilan bog'lanadi: rivojlanish strategiyalari sanoatni diversifikatsiya qilish, energiya bozorlarini isloh qilish, tashqi qarz va fiskal xavflarni boshqarish kabi yo'nalishlarni barqarorlikning tayanchi sifatida belgilaydi [8]. Mahalliy ilmiy ishlar esa norasmiy sektor ulushi, raqamli fiskalizatsiya, deklaratsiyalash va ochiq ma'lumotlar orqali soliq bazasini kengaytirishning iqtisodiy xavfsizlik bilan bevosita aloqasini ko'rsatadi [9]. Umuman, adabiyotlar iqtisodiy xavfsizlikni to'rt qatlam integratsiyasi doirasida tahlil qilishni taklif etadi: makrobarqarorlik, tarmoq/ta'minot barqarorligi, texnologik–raqamli mustaqillik, ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlik [1–7]. Nazariy manbalar (Buzan, Baldwin, UNDP) konseptual chegarani ko'rsatib beradi, xalqaro tashkilotlar (OECD, IEA) xavfsizlik darajasini o'lchash va siyosiy amaliyot mexanizmlarini ta'minlaydi, milliy strategiyalar va mahalliy tadqiqotlar esa ushbu yondashuvlarni konkret sharoitlarga moslashtirish yo'llarini ko'rsatadi [3–9].

Adabiyotlar asosida iqtisodiy xavfsizlikni quyidagicha ifodalash mumkin: bu - mamlakat iqtisodiyotining ichki va tashqi zarbalarga nisbatan barqaror ishlashi, aholining farovonligini saqlashi va uzoq muddatli raqobatbardoshlikni ta'minlash uchun zarur bo'lgan shart-sharoitlar hamda institutlar tizimi. Mazkur tizimda “tahdidlar-zaifliklar-bardoshlilik-javob chorasi” mantiqiy zanjiri ishlaydi: tashqi (masalan, narx shoklari, savdo

cheklovlari) yoki ichki (institutsional zaiflik, fiskal xatarlar) tahdidlar mavjud bo'lsa, iqtisodiyotdagi zaif bo'g'inlar aniqlanadi, bardoshlilikni oshiruvchi mexanizmlar ishga tushiriladi va aniq siyosiy choralar tanlanadi [1–4]. Bu yondashuv “kim uchun va nimaga nisbatan xavfsizlik?” degan savollarga javob berishni ham talab qiladi, ya'ni qiymatlar va maqsadlar aniq belgilanishi kerak [2–3].

TAHLIL VA NATIJALAR

Konseptual asoslar va ta'rif

Konseptual doirani amaliyotga bog'lash uchun iqtisodiy xavfsizlikni to'rt qatlamga ajratish maqsadga muvofiq:

1-jadval. Iqtisodiy xavfsizlikning to'rt qatlamli modeli va uning asosiy tarkibi

№	Model nomi	Tarkibi
1	Makro qatlam	narxlar barqarorligi, fiskal va tashqi muvozanat, moliya bozorlari ishonchligi [1, 4].
2	Tarmoq/ta'minot qatlam	energiya va oziq-ovqat ta'minoti, importga qaramlik va logistika tarmoqlari barqarorligi [5, 7].
3	Texnologik/raqamli qatlam	kritik texnologiyalar va ma'lumotlar infratuzilmasi, kiberxavfsizlik, bilim va R&D salohiyati [4–5].
4	Ijtimoiy-iqtisodiy qatlam	bandlik sifati, ijtimoiy himoya, uy xo'jaliklari zaifligi va norasmiy iqtisodiyot ulushi [3, 9].

Jadvalda keltirilgan model iqtisodiy xavfsizlikni o'zaro bog'liq to'rt qatlamda talqin qiladi: makro qatlam narxlar barqarorligi, fiskal va tashqi muvozanat hamda moliya bozorlarining ishonchligini ta'minlab, umumiy barqarorlikning “tayanch karkasi” vazifasini bajaradi [1, 4]. Tarmoq/ta'minot qatlam energiya va oziq-ovqat bilan uzluksiz ta'minlash, importga qaramlikni kamaytirish va logistika tarmoqlarini mustahkamlash orqali narx bosimlarini pasaytiradi hamda ishlab chiqarish sikllarini silliqlashtiradi [5, 7]. Texnologik/raqamli qatlam kritik texnologiyalar, kiberxavfsizlik va bilim hamda tadqiqotlar quvvatiga tayanib, innovatsiya va mahsuldorlik orqali uzoq muddatli raqobatbardoshlikni qo'llab-quvvatlaydi [4–5]. Ijtimoiy-iqtisodiy qatlam esa bandlik sifati, ijtimoiy himoya va uy xo'jaliklari zaifligini kamaytirish orqali shoklarning ijtimoiy oqibatlarini yumshatadi, norasmiy iqtisodiyot ulushini qisqartirish orqali fiskal bazani kengaytiradi [3, 9]. Shu tariqa, qatlamlar o'zaro “tebranishni yutuvchi” mexanizm sifatida ishlaydi: ta'minotdagi uzilishlar makroga bosim qiladi, texnologik uzilishlar tarmoq samaradorligini pasaytiradi, ijtimoiy himoya esa tizimga tez tiklanish imkonini beradi.

Murakkab xalqaro o'zaro qaramlik sharoitida (savdo, kapital oqimlari, texnologiyalar) iqtisodiy xavfsizlikni mutlaq “yopilish” orqali emas, balki oqilona diversifikatsiya va institutlar sifati orqali ta'minlash samaraliroq ekani ta'kidlanadi [10]. Bu fikr bardoshlilik nazariyasidagi “barqaror tizim - bu moslasha oladigan tizim” tamoyili bilan hamohang: tizim shoklarga duch kelganda o'z funksiyasini saqlab, tez tiklanishi kerak [11]. Shu bois risklarni boshqarish tamoyillari (aniqlash, baholash, kamaytirish, monitoring) va “trafik chirog'i” uslubidagi erta ogohlantirish ko'rsatkichlari konseptual ramkaning muhim elementi sanaladi [12].

Konseptual ravishda risklar: (a) bozor risklari (narx tebranishi, foiz stavkalari), (b) ta'minot risklari (geografik va yetkazib beruvchi konsentratsiyasi), (c) institutsional risklar (shaffoflik pastligi, siyosiy noaniqlik), (d) texnologik/kiber risklar, (e) ijtimoiy risklar (ishsizlik to'liqlari, real daromadlar pasayishi) kabi guruhlariga ajratiladi [4–6, 12–13]. Ularga javob strategiyalari uch yo'nalishda yig'iladi: diversifikatsiya (bozorlar, yoqilg'i aralashmasi, yetkazib beruvchilar), rezervlar va sug'urta (xomashyo, moliyaviy buferlar, ijtimoiy himoya), transformatsiya (raqamlashtirish, mahalliy R&D va texnologik transfer, ko'nikmalarni yangilash) [4–7, 13–16]. So'nggi yillarda geoiqtisodiy fragmentatsiya xavflari ortgani sabab, konseptual asoslarga “ochiq, ammo xavfsiz” savdo-sanoat siyosatini qo'shish, ya'ni riskni kamaytiradigan holda integratsiyani saqlab qolish g'oyasi ham kirib keldi [5–6, 13, 16].

Shularni jamlab, maqolada quyidagi ishchi ta'rifdan foydalanamiz:

“Iqtisodiy xavfsizlik - bu mamlakat iqtisodiyotining ichki va tashqi zarbalarga nisbatan barqaror ishlashini, aholining farovonligini va uzoq muddatli raqobatbardoshlikni ta'minlaydigan makro, tarmoq/ta'minot, texnologik/raqamli va ijtimoiy-iqtisodiy qatlamlardagi institutlar, siyosiy choralar va resurslar tizimidir.”

Mazkur ta'rif keyingi bo'limlarda indikatorlar tizimi va siyosat tavsiyalarini tanlashda mezon vazifasini bajaradi [1–7, 10–16].

Indikatorlar tizimining maqsadi - iqtisodiy xavfsizlikni “ko'rinadigan” qilish, ya'ni tahdidlar, zaifliklar va bardoshlilik darajasini real vaqtga yaqin monitoring qilishdir. Adabiyotlar ushbu tizimni bloklar bo'yicha (makrobarqarorlik; ta'minot/tarmoq; texnologik/raqamli; ijtimoiy-iqtisodiy) qurishni hamda ularni integrallashgan

ko'rinishda talqin qilishni tavsiya etadi [4–5]. Makro blokda inflyatsiya darajasi va o'zgaruvchanligi (yillik, 12 oylik yoyma dispersiya), byudjet taqchilligi, davlat qarzi, joriy hisob balansi, xalqaro zaxiralar va valyuta kursi o'zgaruvchanligi kabi ko'rsatkichlar “birinchi darajali signallar” sifatida ishlaydi: ular narxlar, xarajatlar va ishonch kanallari orqali qolgan bloklarga tez uzatiladi [4].

Ta'minot/tarmoq xavfsizligi bo'yicha indikatorlar iqtisodiy xavfsizlikning “skeleti”ni ko'rsatadi: energiya importi ulushi, yoqilg'i aralashmasidagi diversifikatsiya (masalan, gaz–neft–ko'mir–QEA ulushlari), qayta tiklanuvchi manbalar ulushi, don va boshqa asosiy oziq-ovqat mahsulotlari bo'yicha o'zini-o'zi ta'minlash koeffitsienti, logistika samaradorligi hamda kritik importlar konsentratsiyasining Herfindahl–Hirschman koeffitsienti. OECD va IEA yondashuvlari energiya va oziq-ovqat segmentlarida “yagona tayanchga qaramlik”ni kamaytirish, zaxira siyosatini institutsionallashtirish va yetkazib beruvchilar geografiasini kengaytirishni asosiy chora sifatida ko'rsatadi [5, 7]. Bu yerda haddan tashqari reshoring emas, balki oqilona diversifikatsiya va ehtiyot zanjirlarini yaratish muhimligi alohida ta'kidlanadi [5–6].

Texnologik/raqamli blok indikatorlari - yuqori texnologiyali import ulushi, mahalliy tadqiqot va ishlanmalar (R&D) intensivligi, patent faolligi, kiberhujumlar chastotasi, IT-infratuzilma uzilishlari, ma'lumotlar markazlarining lokalizatsiya darajasi - uzoq muddatli raqobatbardoshlik va “strategik mustaqillik”ni ifodalaydi [4–5]. Bu ko'rsatkichlar ko'pincha makro va tarmoq bloklari ortidan emas, balki ular bilan bir vaqtda yomonlashishi mumkin (masalan, kiberxavfsizlikdagi uzilishlar ishlab chiqarish liniyalarini to'xtatadi, xizmatlar narxini oshiradi va valyuta bozorida noaniqlikni kuchaytiradi). Shu bois texnologik ko'rsatkichlarni “ikkilamchi” deb qaramaslik, balki erta ogohlantirish panelining markaziga qo'yish maqsadga muvofiq [4–5].

Ijtimoiy-iqtisodiy blok rasmiy bandlik ulushi, ijtimoiy himoya qamrovi, uy xo'jaliklari real daromad barqarorligi, qarz yuklamasi, shuningdek norasmiy iqtisodiyotning proksi-ko'rsatkichlarini (naqd aylanma ulushi, deklaratsiyalash qamrovi va h.k.) o'z ichiga oladi [3, 9]. Bu indikatorlar tizimning “tebranishni yutuvchi” mexanizmlarini ko'rsatadi: ijtimoiy himoya va mehnat bozoridagi faol siyosatlar shoklarning ishlab chiqarish, talab va fiskal daromadlarga uzatilishini yumshatadi [3].

Indikatorlarni talqin qilishda ikki pog'onali yondashuv qo'llash foydali: (i) blok ichida normalizatsiya (0–1 yoki -2/0/+2 ball) hamda “trafik chirog'i” rang kodlari (yashil–sariq–qizil) orqali holatni baholash; (ii) bloklararo agregatsiya orqali umumiy iqtisodiy xavfsizlik indeksi olish. OECD uslubi “bir muammo uchun barcha joyda bir xil yechim” yondashuvini rad etadi: vaznlar mamlakatning sektor tuzilmasi va risk profili (masalan, energiyaga qaramlik yoki oziq-ovqat importi yuqori bo'lsa)ga qarab kalibrlanishi kerak [4–5, 14]. Shu sabab makro va ta'minot bloklariga qisqa muddatli shoklarni hisobga olib biroz yuqori vazn berish, texnologik va ijtimoiy ko'rsatkichlarga esa o'rta muddatli istiqbolda ortuvchi vazn belgilash mantiqan mos keladi. Erta ogohlantirish mexanizmi ISO 31000 prinsiplari (riskni aniqlash–baholash–kamaytirish–monitoring) bilan uyg'unlashtiriladi [12]. Masalan, energiya importi ulushi ketma-ket uch chorak davomida ko'tarilsa, don zaxiralari minimal chegaradan pastlasa, kiberhujumlar chastotasi keskin oshsa yoki inflyatsiya dispersiyasi yuqori bo'lsa - bu “sariq” signal; shu sharoitda siyosiy chora (zaxira satn olish, import shartnomalarini diversifikatsiya qilish, kiberhimoyani kuchaytirish, maqsadli ijtimoiy qo'llab-quvvatlash) avtomatik tarzda ishga tushishi lozim [4–5, 7, 12]. Agar indikatorlar bir nechta blokda bir paytning o'zida “qizil”ga o'tsa (masalan, energiya uzilishi + valyuta tebranishi + ijtimoiy himoya yuklamasining keskin ortishi), bu koordinatsiyalangan favqulodda reja va moliyaviy buferlarni ishga solish uchun aniq trigger bo'lishi kerak [4–7, 15–16].

Ma'lumotlar manbasi sifatida milliy statistika (narxlar, bandlik, ishlab chiqarish), Markaziy bank (inflyatsion kutilmalar, valyuta, moliyaviy barqarorlik ko'rsatkichlari), tegishli vazirliklar (energetika, qishloq xo'jaligi, raqamli rivojlanish) va xalqaro tashkilotlar (IEA, OECD, UNCTAD, Jahon banki, IMF) ochiq bazalari qo'llanadi [4–7, 14–16]. Talqin qilishda ikkita muhim noziklik bor: birinchisi, ayrim ko'rsatkichlar bo'yicha statistik kechikishlar (masalan, yillik R&D yoki patentlar) tufayli “yumshatuvchi indikatorlar” sifatida yuqori chastotali proksilarni (elektr iste'moli, yuk oqimi, onlayn narx indeksleri) qo'shish mumkin; ikkinchisi, ko'rsatkichlar o'rtasida sabab–oqibatni avtomatik ravishda xulosa qilishdan ehtiyot bo'lish, xolis diagnostika uchun vaqt qatori tahlili va stress-testlardan foydalanish zarur [4–5, 15–16]. Nihoyat, indikator tizimi statik “reyting” emas, balki siyosat sikliga ulangan boshqaruv vositasidir. U strategik hujjatlardagi maqsadlar bilan moslashtiriladi, yillik byudjet va o'rta muddatli fiskal rejalashtirishga indikator asosli triggerlar kiritiladi, davlat xaridlarida va sanoat siyosatida “xavfsizlik qiymati”ni inobatga oluvchi mezonlar joriy etiladi [4–5, 8]. Shu tariqa, indikatorlar tizimi iqtisodiy xavfsizlikni nazariy tushunchadan amaliy boshqaruv mexanizmiga aylantiradi.

Iqtisodiy xavfsizlikning iqtisodiyotdagi o'rni

Iqtisodiy xavfsizlik barqaror energiya, xomashyo va logistika ta'minoti orqali ishlab chiqarish xarajatlari va noaniqlikni pasaytiradi; bu xususiy investitsiya kutilmalarini mustahkamlaydi va kapital qo'yilmalarni jadallashtiradi. Ta'minot zanjiridagi uzilishlar yoki narx shoklari (masalan, yoqilg'i narxi) investitsiya loyihalarini kechiktiradi, risk premyasini oshiradi va o'sish sur'atlarini pasaytiradi. Shuning uchun barqarorlikni ta'minlaydigan siyosatlar (diversifikatsiya, minimal zaxiralar, “B-rejalar”) o'sishga bevosita ijobiy uzatiladi.

Resurslar va infratuzilmaning uzluksizligi ishlab chiqarish sikllarini silliqlashtiradi, ish o'rinlarining saqlanishiga yordam beradi. Aksincha, energiya yoki logistikadagi uzilishlar ishlab chiqarishning to'xtab qolishiga, keyinchalik norasmiy bandlik kengayishiga olib kelishi mumkin. Ijtimoiy himoya tizimlari va faol mehnat bozori siyosatlarini "tebranishni yutuvchi" funksiyani bajarib, shoklarning uy xo'jaliklari daromadlariga uzatilishini yumshatadi. Bu chora-tadbirlar makrobarqarorlik bilan uyg'unlashganda bandlikka ijobiy ta'sir kuchayadi. Xavfsizlik past bo'lgan muhitda byudjetga kutilmagan subsidiyalar, favqulodda xarajatlar va soliq bazasining torayishi bosim qiladi; valyuta bozorida keskin tebranishlar joriy hisobga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Iqtisodiy xavfsizlikning kuchayishi esa daromadlarni barqarorlashtiradi, qarz va defitsitni boshqarishni yengillashtiradi, valyuta va joriy hisob muvozanatini qo'llab-quvvatlaydi. Norasmiy iqtisodiyotning qisqarishi va raqamli fiskalizatsiya soliq bazasini kengaytirib, fiskal barqarorlikni mustahkamlaydi. Texnologik/raqamli qatlamdagi xavfsizlik - kritik texnologiyalar, kiberxavfsizlik va R&D salohiyati - uzoq muddatli mahsuldorlik va raqobatbardoshlikning hal qiluvchi manbai bo'lib, importga haddan tashqari qaramlikni kamaytiradi. Kiberxavfsizlikdagi uzilishlar yoki intellektual mulk bo'yicha to'siqlar butun tarmoq samaradorligini pasaytirishi mumkin; shu bois "ochiq, ammo xavfsiz" integratsiya va texnologik diversifikatsiya muhim tamoyil sanaladi.

2 jadval. Erta ogohlantirish paneli: indikator-signal-politika triggeri

o'	Indikator (blok)	Erta signal (misoliy chegara)	Talqin	Tavsiya etiladigan chora (trigger)	Manba raqamlari
1	Inflyatsiya dispersiyasi (makro)	12 oylik yoyma dispersiya keskin oshishi	Narxlar noaniqligi va shok uzatilishi kuchaymoqda	Pul-kredit kommunikatsiyasini kuchaytirish; vaqtinchalik fiskal yostiqlar; ijtimoiy to'lovlarni indeksatsiya qilish	[4–5], [16]
2	Valyuta kursi o'zgaruvchanligi (makro)	Volatillik indeksi belgilangan diapazondan yuqoriga chiqsa	Tashqi muvozanatdagi bosim, import narxlari riski	Zaxira intervensiyalari qoidaga muvofiq; valyuta riskini xedj qilish mexanizmlari	[4–5], [16]
3	Energiya importi ulushi (ta'minot)	3 chorak ketma-ket +↑; bitta manbaga qaramlik >50%	Ta'minot uzilishi va narx shoki xavfi	Yetkazib beruvchilarni diversifikatsiya; minimal zaxiralarni oshirish; "B-yo'laklar"	[5], [7]
4	Don zaxiralari va o'zini-o'zi ta'minlash (ta'minot)	Zaxira < minimal norma; o'zini-o'zi ta'minlash pasayishi	Oziq-ovqat narxlari bosimi va ijtimoiy xavf	Favqulodda import kvotalari; logistik prioritet; ijtimoiy narxlarni muvofiqlashtirish	[5], [14–15]
5	Kritik import konsentratsiyasi HHI (ta'minot)	HHI yuqori/ ko'tarilmoqda	Bir nechta tovarlarda "bitta manba" xatari	Geografik diversifikatsiya; uzoq muddatli offtake shartnomalari	[5], [14]
6	Kiberhujumlar chastotasi (texnologik/raqamli)	Choraklik +↑ va xizmat uzilishlari	Ishlab chiqarish va xizmatlarda to'xtash riski	Kiberxavfsizlik byudjetini oshirish; zaxira/DRS, audit va sertifikatatsiya	[4–5], [12–13]
7	R&D intensivligi va patent faolligi (texnologik)	Uzoq muddat pasayish trendi	Innovatsion salohiyat zaiflashmoqda	Soliq rag'batlari; universitet-sanoat grantlari; texnologik transfer	[4–5], [10], [13]
8	Rasmiy bandlik va ijtimoiy qamrov (ijtimoiy)	Rasmiy bandlik ↓; ijtimoiy qamrov yetarli emas	Shoklar uy xo'jaliklariga kuchli uzatiladi	Faol mehnat bozori siyosati; maqsadli transferlar; reskilling	[3], [9], [15]

Jadvaldagi chegaralar faqat misol tariqasida tanlab olingan bo'lib, ular mamlakatning o'ziga xos sharoitiga qarab alohida belgilanadi va "yashil-sariq-qizil" signallar ham shunga moslanadi. Har bir signal aniqlangan taqdirda, jadvalda ko'rsatilgan amaliy choralar tezda ishga tushiriladi. Maqsad - xavflarni erda ko'rish, tez javob berish va iqtisodiyotga salbiy ta'sirni kamaytirish.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Ushbu tadqiqot iqtisodiy xavfsizlikni to'rt qatlam - makro, tarmoq/ta'minot, texnologik/raqamli va ijtimoiy-iqtisodiy - kesishmasida tushuntirish amaliy va nazariy jihatdan asosli ekanini ko'rsatdi. Bunday tuzilma siyosiy

qarorlar qabul qilishda tahdidlar, zaifliklar va bardoshlilikni bir tizimda ko'rishga yordam beradi hamda "kim uchun va nimaga nisbatan xavfsizlik?" degan asosiy savollarni aniqlashtiradi. Ikkinchi muhim natija shundaki, indikatorlar tizimi iqtisodiy xavfsizlikni "ko'rinadigan" qiladi: bloklar bo'yicha ko'rsatkichlarni muntazam kuzatish, ularni birgalikda talqin qilish va erta ogohlantirish paneli orqali siyosiy triggerlarni ishga tushirish zarur. Bu yondashuv inflyatsiya o'zgaruvchanligi, ta'minotdagi uzilishlar, kiberxavfsizlikdagi risklar va ijtimoiy zaifliklar kabi signallarga tezkor javob berish imkonini beradi. Tahlil shuni tasdiqladi: oqilona diversifikatsiya (resurslar, bozorlar va yetkazib beruvchilar bo'yicha), minimal zaxiralar va "B-reja" logistik yo'laklari ta'minot shoklarining narxlar, bandlik va fiskal barqarorlikka uzatilishini sezilarli ravishda kamaytiradi. Texnologik mustaqillik - mahalliy R&D, texnologik transfer va kiberhimoyani kuchaytirish - uzoq muddatli raqobatbardoshlik tayanchi bo'lib, importga haddan tashqari qaramlikni pasaytiradi. Ijtimoiy himoya va faol mehnat bozori siyosatlariga esa shoklarning uy xo'jaliklari daromadlariga ta'sirini yumshatib, tizimning tez tiklanishiga xizmat qiladi.

Siyosiy jihatdan, iqtisodiy xavfsizlikni kuchaytirish "ochiq, ammo xavfsiz integratsiya" tamoyiliga tayanishi kerak: agressiv yopilish o'sish salohiyatini cheklashi mumkin, biroq strategik segmentlarda xavfsizlik yostiqlari (zaxiralar, parallel zanjirlar, minimal mahalliy quvvat) talab etiladi. Buning uchun indikatorlarga bog'langan byudjet va tartibga solish triggerlari, davlat xaridlarida "xavfsizlik qiymati", hamda institutsional muvofiqlashtirish (idoralararo shtab, ochiq ma'lumotli panel, yillik hisobot) joriy etilishi maqsadga muvofiq.

Amaliy natijani mustahkamlash uchun:

- (1) milliy statistika va xalqaro bazalarga tayangan integrallashgan monitoring panelini ishga tushirish;
- (2) indikatorlar bo'yicha yashil-sariq-qizil chegaralarni mamlakat sharoitiga moslab kalibrlash;
- (3) ISO 31000 prinsiplari asosida risklarni boshqarish siklini siyosat rejalashtirishga bog'lash;
- (4) energetika, oziq-ovqat, logistika va raqamli infratuzilma bo'yicha yo'l xaritalarini ishlab chiqish tavsiya etiladi.

Cheklov sifatida, ushbu ish konseptual tahlil va siyosiy dizayn darajasida turadi; kelgusida bloklararo uzatish mexanizmlarini mikro-ma'lumotlar va vaqt qatori usullari bilan empirik verifikatsiya qilish, shuningdek, sektorlar kesimidagi stress-test va ssenariy modellashtirishlarini o'tkazish lozim. Natijalar shuni ko'rsatadiki, tizimli monitoring va muvofiqlashtirilgan siyosat paketlari iqtisodiy xavfsizlikni oshirishning eng samarali yo'li hisoblanadi.

Foydalanilgan Adabiyotlar ro'yxati

1. Buzan, B. (1991). *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era* (2nd ed.). Lynne Rienner.
2. Baldwin, D. A. (1997). The concept of security. *Review of International Studies*, 23(1), 5–26. <https://doi.org/10.1017/S0260210597000053>
3. United Nations Development Programme. (1994). *Human Development Report 1994: New Dimensions of Human Security*. Oxford University Press.
4. OECD. (2018). *Resilience for Sustainable Development: A Policy Framework*. OECD Publishing.
5. OECD. (2023). *Economic Resilience in a Shock-Prone World: Policy Toolkit*. OECD Publishing.
6. OECD. (2024). *Reshoring, Fragmentation and Growth: Simulated Impacts on Trade and GDP*. OECD Economics Dept. Papers.
7. International Energy Agency. (2023). *Energy Security: Ensuring Reliable, Affordable and Sustainable Energy*. IEA Publications.
8. ISO. (2018). *ISO 31000:2018 – Risk Management: Guidelines*. International Organization for Standardization.
9. Keohane, R. O., & Nye, J. S. (2012). *Power and Interdependence* (4th ed.). Longman (Pearson).
10. Holling, C. S. (1973). Resilience and stability of ecological systems. *Annual Review of Ecology and Systematics*, 4, 1–23. <https://doi.org/10.1146/annurev.es.04.110173.000245>
11. European Commission & High Representative. (2023). *European Economic Security Strategy*. Publications Office of the EU.
12. UNCTAD. (2023). *Supply-Chain Resilience and Development: Policy Considerations for Vulnerable Economies*. United Nations.
13. World Bank. (2022). *Commodity Markets Outlook: Implications of the War in Ukraine for Commodity Markets*. World Bank.
14. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). (2023). *Supply Chain Resilience and Development: Policy Considerations for Vulnerable Economies*. UNCTAD.
15. World Bank. (2022). *Commodity Markets Outlook: Implications of the War in Ukraine for Commodity Markets*. World Bank Publications.
16. International Monetary Fund (IMF). (2023). *Goeconomic Fragmentation and the Future of Multilateralism*. IMF Staff Discussion Note.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 11

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>